

Prikaz

UDK 061.3(1:32)+UDK 1:001+
UDK 141.319.8*Simpozij:**Mogućnosti političkog djelovanja u znanstveno-tehničkom svijetu*Fakultet političkih nauka u Zagrebu,
11-13. travnja 1985.

Zbivanje suvremenosti u znaku enormnog razvitka industrijske civilizacije i prevlasti znanstveno-tehničke racionalnosti na nov način nameće današnjem čovjeku pitanje o smislu i mogućnostima praktičnog djelovanja i življenja; odnošenje spram cjelokupna bića kao materijala rada, odnosno postavljanje znanstveno-tehničkog djelovanja u središte ljudskoga opstanka ima za posljedicu posvemašnje otuđivanje i »bezavičajnost« čovjeka u popredmećenom svijetu strojne tehnike i znanstvene spoznaje. U tom se obzoru pitanje o političkom djelovanju pojavljuje kao pokušaj nadilaženja jednostranog ophođenja sa svijetom, koje se temelji na apsolutnoj moći znanstvenog *ratia*, te se opstanak čovjeka promatra u svjetlu »skupa-bitka« s drugima.

O temi *Mogućnosti političkog djelovanja u znanstveno-tehničkom svijetu* Znanstveni odsjek za filozofiju FPN u Zagrebu, nastavljajući višegodišnju tradiciju održavanja filozofskih razgovora o važnijim pitanjima suvremenosti, organizirao je u suradnji s Kulturnim i informativnim centrom SR Njemačke i Politološkim društvom Hrvatske trodnevni znanstveni kolokvij. Uz znanstvene radnike iz naše zemlje razgovorima je prisustvovalo i šest uglednih filozofa politike i politologije s raznih sveučilišta SR Njemačke, tako da su u radu skupa sudjelovala 22 sudionika. Vrlo žive i kontroverzne diskusije iznijele su na vidjelo domete i konzekvencije strelovitog razvitka znanstvenog mišljenja i tehnike, te ukazale na raznolikost mogućnosti čovjekova susreta sa svijetom.

Već uvodno razmatranje Ante Pažanina o *Političkom i demokraciji* naznačilo je u tom pogledu svu širinu i mnogostranost određenja političkoga i po-

stavljanja pitanja o mogućnostima politike danas. Polazeći u analizama demokracije od prvih »direktnih« demokracija grčkog polisa i na njih nadovezujućega klasičnog shvaćanja pojma politike u Aristotela, Pažanin je ponajprije obrazložio nastanak i razvoj novovjekovne filozofije politike u okviru raspadanja prvotnoga značenja političkoga i demokracije. Potom je na primjeru Hegelova modela konstitucionalne monarhije i Marxova shvaćanja demokracije i komunizma, nasuprot novovjekovnom i modernom instrumentalističkom poimanju države, eksplicitiran specifičan koncept neposredne demokracije u smislu »apsolutne«, »čiste«, »istin-ske« ili »direktno« demokracije — *Rätedemokratie*. Demokracija se pri tome pokazuje kao ozbiljenje političkoga koje je najprimjerenije suvremenoj povijesti, i to ne samo demokracija u značenju izvorne »direktno« demokracije grčkog polisa nego i reprezentativna demokracija modernog doba, posebice s obzirom na mogućnost univerzalnoga i optimalnog sudjelovanja građana u procesu odlučivanja i političkog djelovanja.

Načelni problemi koji su otvoreni u diskusiji nakon Pažaninova izlaganja, postavljajući u pitanje utemeljenje političke filozofije na »trostrukom razlikovanju *theoria* — *praxis* — *poiesis*« — kako je naznačio Vanja Sutlić — tematizirani su potom u zaoštranim tezama Ernsta Vollratha o *Dvjestna kulturama — nanovo promatrano*. Naime, opreku između znanstveno-tehničke i »literarne« kulture Vollrath je razložio kao ključno obilježje okcidentalnoga svijeta, izvodeći tu opreku upravo iz Aristotelove razdlobe znanja u *Nikomahovoj etici*. Dva koncepta racionalnosti, s jedne strane znanstveno-tehnička kultura, a s druge strane literarna kultura u smislu hermeneutičkoga, retoričkoga ili pak političkoga, nalaze se u naspramnom povijesnom odnosu, postavljajući jednake univerzalne zahtjeve, ali na način da nijedna od njih ne postane totalna i apsorbira cijeli um. U tom je pogledu samo pod pretpostavkom tradiranja ovoga modela dvostruke kulture moguće »umno spajanje uma sa slobodom«.

U referatu *Politika i ugovor* Henning Ottmann je izložio kritiku ugovornih teorija kao tipično modernoga instrumenta zasnivanja legitimiteta i vladavine, naglašavajući problematičnost ugovorne teorije u obzoru modernoga

političkog mišljenja. Razmatranje pojedinih koncepcija ugovora («izvorni ugovor», «implicitni ugovor» i «hipotetski ugovor») te modela ugovora uopće pokazalo je da se s modernim ugovornim naučavanjima ne može «napraviti država». Prije svega proizlazi da su ugovorne teorije samo dijelovi teorija građanskoga društva, te se postavlja pitanje «koliko su one uopće zrcalo tog društva». Naime, one odlikavaju građansko društvo samo ako državu pojmaju kao «pravnu državu», a država je više od ugovora — to je već Hegel obrazlagao. U diskusiji se, međutim, ispostavilo da ugovorni modeli, doduše, nisu teorijski utemeljeni ali da ipak «funkcioniraju».

Promišljanje ideje političke zajednice, polazeći od antičkoga pojma *politeia*, u raspravi Džemala Sokolovića *Zašto politeia ni danas nije moguća?* iznijelo je na vidjelo da je u uvjetima suvremenoga svijeta ostvarenje zajednice u smislu *politeia* manje moguće nego ikada ranije. Razlozi za to sadržani su već u razdvajanju modernoga društva na privatnu i zajedničku sferu. Riječ je o posebnome privatnom interesu vlastitoga bogaćenja koji stupa na mjesto zajedničkoga interesa; time su uzdrmani temelji zajednice koja teži dobru svih.

Kao osobito značajna i poticajna valja svakako izdvojiti nadahnuta razmatranja Hermanna Lübbea o ambivalentnom odnošenju modernoga čovjeka prema tradiciji i tradicijama bližega iz znanstveno-tehničkog svijeta u predavanju *Gubici racionalnosti*. Ishodišna teza Lübbeovih izvođenja kazuje da je usmjerenost prema prošlosti veća ukoliko je veći znanstveni i tehnički razvitak; kulturno zanimanje za tradiciju posebice raste u visokoindustrijaliziranim zemljama. To je moguće obrazložiti kao «kompenzaciju» tempa promjena. Dinamika tehnološkoga razvitka uvjetuje gubitak racionalnosti, što se odražava na jačanje historijske svijesti.

Središnje pitanje istraživanja Davora Rodina *Tri funkcije novovjekovnih znanosti* odnosilo se na mjesto političkog djelovanja u suvremenome znanstveno-tehničkom svijetu. U potrazi za zasebnim mjestom politike, oslanjajući eksplikacije na postmodernu kritiku novovjekovne metafizike i njezina nastojanja da čovjeka ponovno oslobodi za njegovu povijest, Rodin je naznačio da se traženo mjesto političkog djelovanja u znanstveno-tehničkom svijetu ne na-

lazi izvan tog svijeta u plauzibilnom aristotelovskom razlikovanju prakse i proizvodnje, nego usred tog svijeta racionalizma i strojne tehnike. Postojeći je svijet odgovor na egzistencijalna pitanja novovjekovnog čovjeka kao bića koje je kao individualna osoba utemeljeno na vlastitom radu i bezuvjetnoj slobodi u okviru jednakog prava za sve.

Raspravom o naslovljenim *Pojmovima «političkoga djelovanja» i «znanstveno-tehničkog svijeta»* Franjo Zenko je ostavio pod znak pitanja sam smisao naslovljene teme. Naime, bjelodano je da se političko djelovanje razumijeva iz horizonta slobode, pa je otuda prijeporno govoriti o takvom djelovanju u svijetu tehnike, pojmijene kao druga priroda u kojoj vladaju kauzalni zakoni. Radikalno zaoštavajući ova pitanja Zenko je naposljetku zanjekao mogućnost političkoga djelovanja u Aristotelovu smislu u današnjem svijetu znanosti i tehnike, jer Aristotel ne poznaje takvo nešto kao što je tehnički svijet.

Nasuprot tome, problematizirajući *Manevrište političke prakse u znanstveno-tehničkom svijetu*, Ulrich Matz je u drugačijem svjetlu prikazao temeljno pitanje suvremene promjene paradigme političkoga. Polazišna je postavka njegova izlaganja da aristotelovsko razlikovanje teorije i prakse i danas primjereno iskazuje društvenu zbiljnost; samo su se uvjeti vršenja prakse znatno izmijenili. Pri tom se opovrgava rašireno mišljenje da je pojam «praxis» u klasičnom smislu danas definitivno postao «opsoletan». Implicitnoj pretpostavci o «poništanju» prakse i «diktature» tehnike nad praksom referent je suprotstavio oprečnu tezu da je tehnika oduvijek bila u službi prakse te da to niti ne može biti drugačije.

Nadalje je razmatranje Branke Bruić o *Etosu znanstveno-tehničkog svijeta i M. Schelerovoj ideji čovjeka* unijelo nove elemente i proširilo tematski okvir diskusije. Prikazom Schelerova određenja etosa i poretka vrijednosti, utemeljena na osebujnom pojmu *ordo amoris*, naglasak je postavljen na razumijevanje novovjekovnog etosa čovjeka iz konteksta građanskoga načina proizvodnje, koji počiva na specifičnom ujedinjenju znanosti i tehnike. S tog stajališta Bruić obrazlaže da je neopravdano Schelerovo svođenje etosa gospodarenja nad prirodom samo na najniže vrednote u vrijednosnom poretku;

napokon, i sam je Scheler uvidio da je primarni eidetički uvid u mehaničke sklopove prirode (kao *a priori* svih posebnih znanosti) predstavljao pravi akt ljubavi duha — u smislu »sustvaranja« (Miterzeugen). Otuda proizlazi da bi novovjekovni etos, prema tome, bilo primjerenije označiti kao u sebi zalutali etos (der verirrtte Ethos), a ne zapravo kao pobrkani etos (der verwirrtte Ethos).

Veliko su zanimanje izazvale i teze Rüdiger Bubnera o poimanju opreke *Moralnost i običajnost*. Naslanjajući svoja razmišljanja na znamenitu Aristotelovu kritiku Platonove ideje dobra, Bubner je razložio moderni program obuhvatnog »poznanstvljenja« (Verwissenschaftlichung) prakse, ponajprije na primjeru Hobbesova izjednačavanja teorijske i praktične spoznaje, te zatim postavljanjem Kantova pojma uma u idejni sklop novovjekovne tradicije. Pokazuje se, međutim, neprimjerenim taj novovjekovni pokušaj teorijskoga zasnivanja moralnosti izvan realiteta djelovanja — intersubjektivne prakse. Nemoć je iz logike teorijske spoznaje izvesti pravila konkretnoga djelovanja, naime mjerila racionalnosti ne nadomješćuju običajnost.

Predmet analize Zvonka Posavca u referatu *Znanost, tehnika i moderno društvo* obuhvatio je pitanja povijesnoga konstituiranja epohe tehničkih znanosti, ishodeći od novovjekovnoga projekta znanstvenog ovladavanja prirodom. Tematiziranjem dominacije matematičkoga pristupa u modernom znanstvenom mišljenju, Posavec je ukazao na konzekvencije nadiranja matematičke racionalnosti u području čudorednosti i proces poznanstavljenja cjeline života. Budući pak da taj proces ugrožava čovjeka u njegovoj biti, predskazujući posvemašnji nihilizam, nužno je u takvoj situaciji rekapitulirati povijesne izvore i pretpostavke tehničko-znanstvene civilizacije.

U posljednjem izlaganju Friedera Nascholda na temu *Razvitka tehnike i njegovih socijalnih učinaka* bilo je riječi o ulozi socijalnih inovacija i politike. Istraživanja odnosa tehnologije i politike kazuju da nove tehnologije nisu dovele do unapređenja društvenih institucija. Naprotiv, u njihovu razvitku očituje se kriza političkih oblika regulacije.

Ocrtane teze naznačuju raznovrsnost pristupa u kojima je iskazana složena problematika praktično-političkog dje-

lovanja u suvremenim uvjetima; raspon se diskusija protezao od postavke da je današnjem čovjeku primjereni jedino »znanstveno-tehničko« djelovanje, pa do suprotnih teza po kojima ta vrsta djelovanja karakterizira jednu »kulturu« sadašnje povijesti, ali da se moraju istražiti druge mogućnosti čovjekova opstanka, bilo u smislu izvornog značenja političkoga, bilo pak »druge kulture«, običajnosti, svijeta života itd.

Naposlijetku kao sažetak trodnevnih filozofskih razgovora, u kojima su uz spomenute referente i diskutante vrijedan prilog dali također Danilo Pejović, Damir Barbić, Nenad Daković, Ivan Prpić, Goran Gretić, Boris Hudoletnjak i dr., u prvi se plan postavlja zaključak da se ljudski način življenja ne može reducirati na svijet tehnike, naime u moralnoj, političkoj običajnoj i drugim sferama čovjekova opstanka otvaraju se drugačije mogućnosti djelovanja.

Pavo Barišić

Prikaz

XIII Svjetski kongres Međunarodnog udruženja za političku znanost

Pariz, 15—20. srpnja 1985.

Programska okosnica pariškog kongresa bila je tema države, vladinih institucija, dinamike i procesi političkog sistema, formulirana u naslovu glavne teme:

Država u promjeni i njezine interakcije s nacionalnim i međunarodnim društvom. Programski je komitet bio suočen s dvije osnovne dileme:

(1) pronaći razumnu ravnotežu između izlaganja sadržaja i rasprava o pojedinačnim temama;

(2) uspostaviti prihvatljiv omjer zastupljenosti etabliranih i priznatih teorijskih pristupa, škola i metoda i inovativnih doprinosa manje poznatih pristupa pojedinaca i grupa. Između općeg